

Wybrane uwarunkowania zadowolenia ze szkoły rodziców dzieci uczących się w szkołach podstawowych

RADOŚLAW KACZAN*, PIOTR RYCIELSKI*, OLGA WASILEWSKA*

Artykuł prezentuje wyniki przeprowadzonego w 2011 r. badania kwestionariuszowego dotyczącego opinii rodziców na temat edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Przedmiotem analiz było zadowolenie z pracy szkoły rodziców, którzy mają przynajmniej jedno dziecko uczęszczające do szkoły podstawowej. Stworzono wskaźnik zadowolenia obejmujący aspekty edukacyjne, opiekuńcze oraz pracę nauczycieli. Następnie na podstawie analiz różnych sposobów organizacji pracy z dziećmi w szkole, wyłoniono pięć czynników opisujących te sposoby: (1) motywacja do nauki; (2) aktywne formy zajęć; (3) dydaktyka; (4) relacje z rówieśnikami; (5) zajęcia dodatkowe. W analizach regresji sprawdzano związki wyłonionych czynników z ogólnym poziomem zadowolenia rodziców ze szkoły. Okazało się, że najsilniejszymi predyktorami zadowolenia są: motywacja dziecka do nauki (czynnik 1) i organizowanie atrakcyjnych, aktywnych form zajęć (czynnik 2). Stwierdzono także istnienie istotnej, choć słabej, zależności pomiędzy zadowoleniem rodzica ze szkoły, a jego wykształceniem.

SŁOWA KLUCZOWE: satysfakcja rodziców ze szkoły, postawy rodziców wobec szkoły, ocena pracy szkoły

Kwestia satysfakcji rodziców oraz stopnia zadowolenia z różnych wymiarów funkcjonowania szkoły, do której uczęszcza ich dziecko, jest bardzo istotna w kontekście ich zaangażowania w edukację dziecka. Pozytywne opinie rodziców na temat szkoły, ich zadowolenie np. z kontaktów z nauczycielami, wiążą się z większą gotowością do aktywności, co z kolei wzmacnia pozytywne przekonania na temat szkoły, które mogą przyczyniać się do większego zaangażowania

się w życie szkoły. Uruchomienie takiego przyjaznego koła sprzężeń zwrotnych może pozwolić na szersze integrowanie i współdziałanie rodziców i szkoły. Niektóre modele obrazujące złożoność wzajemnych oddziaływań pomiędzy szkołą i rodziną dziecka uwypuklają m.in. wpływ opinii i przekonań rodziców na temat placówki, na podejmowane przez nich działania, w szczególności na różne typy i zakres aktywności w szkole i na rzecz szkoły, a także na sposób wspierania dziecka w nauce. Sposób postrzegania przez rodziców szkoły może być więc traktowany jako jeden z predyktorów ich zaangażowania w życie szkoły i edukację dziecka (Eccles i Harold, 1996).

Różne formy uczestnictwa rodzica w nauce dziecka, a także zaangażowania w prace szkoły, są o tyle kluczowe, że dają pozytywne

Artykuł powstał m.in. na podstawie badania *Edukacja małych dzieci* przeprowadzonego w ramach projektu systemowego „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego” realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych i współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013, priorytet III: Wysoka jakość systemu oświaty).

* Instytut Badań Edukacyjnych. E-mail: p.rycielski@ibe.edu.pl

efekty w postaci wyższych wyników w nauce (Epstein, 1991; Griffith, 1996; Grolnick, Friendly i Bellas, 2009), co więcej, wiążą się również z pozytywnymi zmianami w zakresie funkcjonowania społecznego i emocjonalnego dziecka (por. Fantuzzo, Perry i Childs, 2006). Dlatego zwiększenie zaangażowania rodziców w codzienne życie szkoły jest istotnym zagadnieniem, z którym muszą się zmierzyć osoby odpowiadające za politykę edukacyjną i zarządzające szkołami (Friedman, Bobrowski i Markow, 2006). Jest to kwestia szczególnie istotna w Polsce ze względu na wskazywany od lat niski poziom aktywności rodziców, ograniczający się np. do doraźnego wsparcia finansowego, okazyjnej pomocy w organizacji szkolnych uroczystości, przy niewielkim zaangażowaniu w prace rad szkoły czy komitetów rodzicielskich (por. Winiarski, 1993) oraz ograniczone możliwości dostępu do informacji na temat dziecka (por. Mendel, 2006).

Przekonania rodziców na temat funkcjonowania szkoły oraz poziom ich zadowolenia z pracy szkoły, a także zaangażowanie samych rodziców w życie szkoły stają się kluczowe w sytuacjach zmian instytucjonalnych, takich jak np. reforma związana z obniżeniem wieku szkolnego dzieci, zapoczątkowana w Polsce od roku szkolnego 2009/2010. Warto więc dokładniej przeanalizować czynniki mające wpływ na ocenę pracy szkoły przez rodziców. Uwarunkowania aktywności rodziców w szkole są obiektem wielu analiz, dlatego też w tym artykule chcemy skoncentrować się na czynnikach mających wpływ na zadowolenie rodziców z pracy szkoły, do której uczęszczają ich dzieci.

Przegląd czynników warunkujących zadowolenie rodziców ze szkoły

Ocena satysfakcji rodziców jest czynnikiem coraz częściej badanym i brany pod uwagę w całościowej ocenie pracy szkoły. Opinie

rodziców na temat funkcjonowania szkoły są m.in. wykorzystywane w różnego rodzaju systemach ewaluacji i inspekcji szkół, których znaczenie i zasięg w ostatnich latach w poszczególnych krajach rośnie (Faubert, 2009).

Badania sondażowe prowadzone między innymi w krajach skandynawskich oraz w Wielkiej Brytanii pokazują, że rodzice są raczej zadowoleni ze szkoły swoich dzieci. Oceny funkcjonowania szkoły dokonywane przez rodziców są w wielu krajach wyższe niż ogólne oceny opinii publicznej. Wynik taki stanowi zaprzeczenie dominujących w mediach negatywnych przekazów dotyczących szkoły. Badania te wskazują, że rodzice są skłonni kształtować opinie o szkole na podstawie osobistych doświadczeń i przekonań, a nie komunikatów medialnych (Räty, Jaukka i Kasanen, 2004). W sondażu przeprowadzonym w 2007 roku przez Centrum Badań Opinii Społecznej (*Społeczny wizerunek szkoły*¹) 51% badanych oceniło polski system szkolnictwa jako dobry. Wśród respondentów znalazły się osoby mające kontakt ze szkołą, w tym również rodzice, których dzieci w momencie badania uczęszczają do szkoły. W tej grupie odsetek pozytywnych ocen szkoły wynosił 60%. Jak zauważają autorzy raportu:

[...] lepszy obraz systemu edukacji mają respondenci stykający się na co dzień z życiem szkół (przede wszystkim rodzice uczniów, ale także wszyscy, w których rodzinie, gospodarstwie domowym są uczniowie) niż osoby niemające tak bliskiego kontaktu z uczniami i w związku z tym gorzej poinformowane o tym, co się dzieje w szkołach, lub znające problemy edukacji tylko z przekazu medialnego (CBOS, 2007, s. 2-4).

¹ Badanie *Aktualne problemy i wydarzenia (204)* przeprowadzone zostało przez CBOS w dniach 11-14 maja 2007 r. na liczącej 946 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Wśród różnorodnych podejść teoretycznych i badań dotyczących uwarunkowań opinii rodziców na temat szkoły oraz różnych aspektów jej funkcjonowania można wskazać trzy główne tendencje: podejścia analizujące ocenę szkoły przez rodziców w kontekście ich pozycji społecznej, podejścia podkreślające znaczenie doświadczeń rodzica wychodzące poza edukację jego dzieci i wreszcie takie, które koncentrują się wokół doświadczeń związanych bezpośrednio z kontaktami rodziców ze szkołą dziecka i działaniami samej szkoły. Oczywiście poszczególne podejścia łączą się także ze sobą, np. czynniki społeczno-demograficzne są brane pod uwagę przy analizach doświadczeń rodziców.

Badania, w których analizowany jest wpływ pozycji społecznej rodziców, ich cech społeczno-demograficznych na ocenę pracy szkoły, odwołują się najczęściej do teorii akcentujących istnienie różnic pomiędzy kapitałem społeczno-kulturowym rodziców a wartościami uosabianymi przez szkołę (Bourdieu i Passeron, 2006; Lareau, 1987). Podkreśla się w nich nierówne przygotowanie rodziców z różnych grup społecznych do współpracy ze szkołą i jej rolę w podtrzymywaniu tych nierówności.

Z tej perspektywy do oceny funkcjonowania szkoły przez rodziców podeszli Hannu Rätty, Piia Jaukka i Kati Kasanen (2004). W przeprowadzonym przez nich w Finlandii badaniu z udziałem 486 rodziców dzieci, które ukończyły pierwszą klasę szkoły podstawowej, przy ocenie satysfakcji rodziców ze szkoły brano pod uwagę kilka kluczowych, ich zdaniem, kwestii: jakość nauczania, sposób oceniania dziecka, sukcesy dziecka w szkole, współpracę pomiędzy szkołą a domem, sprawiedliwość (*fairness*) w traktowaniu dziecka, możliwości wpływania i oddziaływania przez rodzica na to co się dzieje w szkole, koncentrację szkoły

na indywidualnych cechach dziecka, a także to, w jaki sposób szkoła potrafi sobie radzić z problemami dziecka. Stwierdzono, że ponad 90% rodziców było zadowolonych ze sposobu nauczania dziecka i jego sukcesów; odpowiednio 88% i 87% było zadowolonych ze sposobu oceniania i traktowania dziecka. Najmniej satysfakcjonujący był zdaniem rodziców sposób, w jaki szkoła radziła sobie z problemami dziecka oraz koncentracja na indywidualnych jego cechach, choć również i tu zadowolonych rodziców było zawsze ponad 60%. Badania te pokazały istotny statystycznie wpływ wykształcenia rodzica, a także jego płci, na ocenę pracy szkoły. Badane matki były bardziej zadowolone niż ojcowie (co tłumaczono znacznie większym ich zaangażowaniem w sytuację szkolną dziecka), większą satysfakcją wykazywali także rodzice z wyższym wykształceniem.

Próbę oceny satysfakcji z opieki nad dzieckiem i jego postępów edukacyjnych i rozwojowych, uwzględniającą różne czynniki społeczno-demograficzne, podjęli także badacze amerykańscy (Fantuzzo, Perry i Childs, 2006). Badali oni rodziców dzieci korzystających z różnego rodzaju form opieki i edukacji prowadzonych w Stanach Zjednoczonych. Wspólnie z rodzicami i nauczycielami przygotowali skalę oceny satysfakcji, która składała się z 12 pytań mierzących trzy czynniki:

- satysfakcję z kontaktów z nauczycielami
- doświadczenia związane z kontaktami w klasie
- doświadczenia związane z kontaktami w szkole.

Wśród głównych wniosków znalazło się stwierdzenie, że rodzice, którzy samotnie wychowują dziecko, są mniej zadowoleni z kontaktów z nauczycielem niż pozostali. Natomiast rodzice pracujący zawodowo są ogólnie bardziej zadowoleni z funkcjonowania szkoły we wszystkich trzech obszarach niż niepracujący.

Chris Erickson ze współpracownikami (1996) badał, w jakim stopniu rasa i pochodzenie etniczne wpływają na to, czy rodzice uczniów uczęszczających do amerykańskich szkół podstawowych są zadowoleni ze szkół swoich dzieci. Stwierdził jednak brak istotnych statystycznie zależności pomiędzy satysfakcją z edukacji dziecka a grupą etniczną, do której należy rodzic. Różnice ze względu na przynależność etniczną widoczne są natomiast gdzie indziej: Amerykanie pochodzenia azjatyckiego chętniej angażują się w edukację dziecka poza szkołą, a rodzice z grupy Afroamerykanów są bardziej zaangażowani w działania podejmowane na terenie szkoły i przez nią organizowane (Lee i Bowen, 2006 za: Grolnick, Friendly i Bellas, 2009).

Wśród podejść akcentujących wpływ na ocenę szkoły postaw i doświadczeń rodzica wychodzących poza edukację dziecka, ciekawą grupę stanowią analizy wskazujące na wpływ własnych doświadczeń edukacyjnych rodzica. Badania podłużne prowadzone w Skandynawii potwierdziły istotny statystycznie wpływ wspomnień rodzica na temat jego własnej szkoły na zadowolenie ze szkoły jego dziecka (Räty, 2007). Sposób, w jaki rodzic oceniał szkołę podstawową, do której sam uczęszczał, miał związek z oceną funkcjonowania szkoły w pierwszych latach nauki jego dziecka (Räty, 2007).

Gros badaczy interesuje się relacjami pomiędzy ogólnym zadowoleniem rodziców ze szkoły a działaniami samej szkoły, efektami jej pracy w różnych obszarach. Znaczenie ocen dokonywanych przez rodziców rośnie w kontekście wspomnianych już wcześniej systemów oceny i inspekcji szkół, jak również ze względu na swego rodzaju „urynkowanie” systemów edukacji w niektórych krajach, którego konsekwencją jest większe zwracanie uwagi na opinie i oczekiwania rodziców, kształtowanie relacji klient (rodzic)

– usługodawca (szkoła) (Lumby, 2007). Analizowane i uznawane za kluczowe w ocenie zadowolenia rodzica obszary funkcjonowania szkoły są jednak bardzo zróżnicowane.

W badaniach dotyczących poziomu satysfakcji rodziców często brane pod uwagę obszary funkcjonowania szkoły to: jakość nauczania, jakość informacji zwrotnej, którą otrzymują rodzice, oraz współpraca szkoły z rodziną i domem (por. Fantuzzo, Perry i Childs, 2006). Wykazano m. in., że zadowolenie rodziców jest mocno związane z oceną pracy szkoły opartą na wynikach egzaminów ich dzieci. Jednak te analizy wydają się zbyt upraszczające i nie uwzględniają wielu istotnych czynników.

We wspomnianym wcześniej badaniu rodziców dzieci, które ukończyły pierwszą klasę szkoły podstawowej, przeprowadzonym w Finlandii, rodzice zostali poproszeni o wskazanie dwóch zdarzeń z pierwszego roku nauki ich dziecka w szkole, które były najbardziej pozytywne, i dwóch, które zapamiętali jako najbardziej negatywne. Po odpowiednim zakodowaniu odpowiedzi stwierdzono, że najwięcej wskazań (nieznacznie więcej pozytywnych) odnosiło się do nauczyciela – jego kwalifikacji, metod nauczania i sposobu traktowania uczniów, natomiast na drugim miejscu pod względem liczby wskazań znalazły się doświadczenia dziecka związane z uczeniem się i jego osiągnięcia szkolne (rodzice opisywali zdarzenia odnoszące się do motywacji dziecka, jego chęci chodzenia do szkoły, jak również postępów w nauce) (Räty, Jaukka i Kasanen, 2004). Co ciekawe, spośród wszystkich pozytywnych kwestii zapamiętanych i wskazywanych przez rodziców to właśnie doświadczenia dziecka z uczeniem się i jego osiągnięcia były najczęściej wymieniane, stanowiąc ok. 35% wszystkich pozytywnych wskazań. W badaniu tym przeprowadzono także analizę relacji pomiędzy satysfakcją

a przypominanymi sobie pozytywnymi i negatywnymi doświadczeniami z pierwszego roku edukacji dziecka. Jak wskazują Hannu Rätty i in., szczególnie negatywne doświadczenia wydają się wpływać na ocenę pracy szkoły (Rätty, Jaukka i Kasanen, 2004).

Badania prowadzone wśród ponad 30 tys. rodziców ze 121 szkół w Stanach Zjednoczonych pozwoliły na wskazanie kilku głównych czynników kształtujących zadowolenie rodziców ze szkoły ich dzieci (Friedman, Bobrowski i Markow, 2007). Istotne okazały się: przekazywanie odpowiedniej informacji o dziecku przez szkołę, zaangażowanie szkoły i nauczycieli, jak również kwestia odpowiedniej infrastruktury szkolnej i efektywnego zarządzania szkołą i jej finansami.

Barry Friedman, Paula Bobrowski i John Geraci (2006) podsumowali literaturę odnoszącą się do uwarunkowań satysfakcji rodzica ze szkoły i stworzyli model uwzględniający szereg zmiennych, które w istotny sposób łączą się z poziomem zadowolenia rodzica. Są to: poziom bezpieczeństwa, jakość programu, budżet szkoły i sposób zarządzania, efektywność nauczycieli, wyposażenie (w tym w sprzęt komputerowy), transport uczniów, komunikacja z rodzicami i ich zaangażowanie w życie szkoły, osiągnięcia uczniów i sposób nauczania na lekcjach. Co istotne, zdaniem autorów to, które z tych zmiennych będą miały wpływ na zadowolenie rodzica, zależy od jego wykształcenia, płci oraz pochodzenia etnicznego.

Takie łączące podejście zostało zastosowane w naszych analizach: wzięliśmy pod uwagę cechy społeczno-demograficzne badanych rodziców, chociaż nacisk położyliśmy na ostrzegany przez rodziców sposób organizacji pracy z dziećmi w szkole. Odpowiedzi na pytanie o to, jakie aspekty funkcjonowania szkoły wpływają na zadowolenie rodziców zostały sformułowane na podstawie badania

„Edukacja małych dzieci” zrealizowanego w 2011 r. na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej przy współpracy Instytutu Badań Edukacyjnych. Badanie to odbywało się w roku, w którym toczyła się intensywna dyskusja dotycząca obniżenia progu szkolnego oraz warunków, jakie powinny być spełnione, aby szkoła była gotowa na przyjęcie młodszych dzieci. Nie odnosząc się wprost do tej kwestii, proponujemy spojrzenie na szkołę przez pryzmat opinii rodziców wyrażających zadowolenie z różnych aspektów jej pracy. Uważamy bowiem, że zadowolenie rodziców jest przede wszystkim przejawem ich przekonań na temat szkoły. Przyjmując perspektywę społecznie i poznawczo zorientowanych teorii osobowości (Dweck, 2008), zakładamy, że takie przekonania wydatnie będą wpływać na zaangażowanie rodziców, co – jak pokazują badania – przekłada się na motywacje do nauki i osiągnięcia ich dzieci (Grolnick, Friendly i Bellas, 2009).

Problem, metoda i wyniki badania

Głównym celem niniejszych analiz jest ustalenie, jakie czynniki mają wpływ na zadowolenie rodziców ze szkoły, do której uczęszcza ich dziecko. Przedmiotem naszego zainteresowania są uwarunkowania opinii rodziców małych dzieci, a więc rodziców, którzy mają przynajmniej jedno dziecko uczące się w szkole podstawowej. W pierwszej kolejności chcemy sprawdzić, jakie cechy społeczno-demograficzne rodziców są związane z zadowoleniem ze szkoły, a następnie, jakie czynniki odnoszące się do organizacji pracy z dziećmi w szkole mają wpływ na jej ocenę dokonywaną przez rodziców.

Metoda

Do niniejszych analiz wykorzystano dane pochodzące z badania przeprowadzonego w kwietniu i maju 2011 r. na zlecenie MEN przy współpracy z IBE, na reprezentatyw-

nej losowo-warstwowej ogólnopolskiej próbie rodziców² dzieci urodzonych w latach 2004–2007³. Przedmiotem badania były opinie i doświadczenia rodziców małych dzieci. Respondenci udzielali odpowiedzi na szereg pytań⁴ dotyczących edukacji ich dzieci, a także sposobów sprawowania opieki nad nimi. Pytania odnosiły się do sytuacji dzieci urodzonych w latach 2004–2007, a więc trzy-, cztero-, pięcio- i sześciolatków, jak również ich starszego rodzeństwa uczęszczającego już do szkoły. W badaniu wykorzystana została metoda bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego wspomaganego komputerowo (CAPI).

Charakterystyka respondentów

W badaniu wzięło udział 1548 osób, wśród respondentów było 1261 matek dzieci oraz 256 ojców, pozostałe 32 osoby to opiekunowie prawni dziecka. Średni wiek respondentów wynosił 34,5 lata ($s = 6,34$). Analizowane w artykule dane dotyczą tylko tych rodziców, którzy w trakcie badania mieli przynajmniej jedno dziecko uczące się w szkole podstawowej. Jest to 629 osób, w tym 514 matek, 108 ojców, 7 opiekunów prawnych. Średnia wieku wyniosła w tej grupie 35,8 lat ($s = 5,17$). Przy interpretacji

² Rodziców bądź opiekunów prawnych. W dalszej części tekstu, gdy mowa o rodzicach, chyba, że zaznaczono inaczej, chodzi również o opiekunów prawnych.

³ Badanie „Edukacja małych dzieci” zrealizowane przez Centrum Badania Opinii Społecznej w okresie 29.04–12.05 2011 r. Podstawę doboru próby stanowiła baza PESEL, z której wylosowano dzieci urodzone w latach 2004–2007 (cztery warstwy), z rodzicami tych dzieci prowadzono wywiady kwestionariuszowe. W sumie zostało przeprowadzonych 1548 wywiadów, przy odsetku realizacji próby na poziomie 60,8%. Raport z badania przygotowany dla MEN: *Edukacja małych dzieci. Raport z badań*, CBOS 2011.

⁴ Kwestionariusz składał się z 6 bloków pytań (polski system edukacji, obniżenie wieku szkolnego, przedszkole, opieka nad dzieckiem w domu, szkoła, metryczka); to, na które pytania odpowiadali rodzice, zależało od wieku i sytuacji dziecka. W sumie w kwestionariuszu znalazło się ponad 130 pytań.

danych należy pamiętać, że odsetek realizacji próby w tym badaniu wyniósł 61%, co w przypadku badań sondażowych nie jest niskim rezultatem. Szczegółowe charakterystyki respondentów, których odpowiedzi analizowane są w niniejszym artykule przedstawione zostały w Tabeli 1.

Za wskaźnik zadowolenia ze szkoły rodziców dzieci uczęszczających do szkół podstawowych przyjęto indeks utworzony za pomocą uśrednienia odpowiedzi z trzech wybranych pytań kwestionariusza. Były to pytania dotyczące:

- edukacji: „Czy jest Pan(i) zadowolony(a) z edukacji dziecka, jaka odbywa się w szkole?”
- opieki: „Czy ogólnie rzecz biorąc jest Pan(i) zadowolony(a) z opieki nad dzieckiem w szkole?”
- nauczycieli: „Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) z nauczycieli Pana(i) dziecka?”

Odpowiedzi na powyższe pytania udzielano na czterostopniowej skali („całkowicie zadowolony – mam pewne zastrzeżenia – mam poważne zastrzeżenia – całkowicie niezadowolony”). Pytania te tworzą stosunkowo spójną skalę zadowolenia ze szkoły. Rzetelność skali mierzona metodą α -Cronbacha wyniosła 0,75. Utworzony wskaźnik zadowolenia (średnia 3,58 na czterostopniowej skali odpowiedzi, odchylenie standardowe 0,51) ma rozkład skośny na korzyść pozytywnych ocen rodziców wobec szkoły, co świadczy o ogólnie dobrym obrazie szkoły podstawowej w oczach rodziców uczęszczających do niej dzieci.

Czynniki społeczno-demograficzne respondentów a zadowolenie ze szkoły

Ze względu na to, że kwestionariusz dotyczący zadowolenia dziecka ze szkoły wypełniały głównie (82%) matki, zrezygnowano

Tabela 1

Charakterystyki społeczno-demograficzne respondentów z grupy wyłonionej do analiz

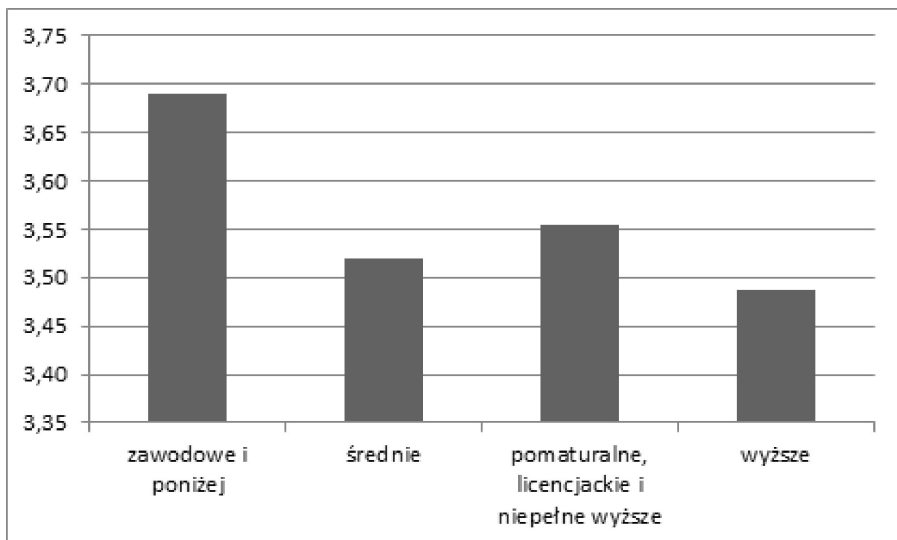
Nazwa zmiennej/kategorii	Procent
Płeć	
Kobieta	82,7
Mężczyzna	17,3
Stan cywilny	
Kawaler/panna	3,2
Żonaty/mężatka	89,5
Rozwiedziony(a)/ w separacji	5,9
Wdowiec/wdowa	1,3
Odmowa odpowiedzi	0,2
Wykształcenie	
Niepełne podstawowe	–
Podstawowe	8,7
Gimnazjalne	0,2
Zasadnicze zawodowe	30,0
Niepełne średnie (niepełne licealne)	0,3
Średnie (licealne) ogólnokształcące	9,2
Średnie (licealne) zawodowe	20,3
Pomaturalne (policealne)	3,3
Niepełne wyższe (bez żadnego dyplomu)	1,1
Wyższe licencjackie lub zawodowe, np. inżynierskie (bez magisterium)	5,7
Wyższe magisterskie	21,0
Odmowa odpowiedzi	–
Wiek	
18–25	0,6
26–30	12,4
31–35	37,5
36–40	33,2
41–45	12,6
46 i więcej	3,7
Wielkość miejscowości zamieszkania (liczba mieszkańców)	
wieś	45,9
miasto do 19 999	13,8
miasto od 20 000 do 49 999	9,9
miasto od 50 000 do 99 999	8,4
miasto od 100 000 do 499 999	14,8
miasto 500 000 i więcej	7,2

z analizy związku między płcią respondenta a poziomem zadowolenia ze szkoły. Analizy wykazały całkowity brak związku między wiekiem osób badanych a zadowoleniem ze szkoły. Zmienna ta będzie pomijana w kolejnych modelach. Wielkość miejscowości zamieszkania, wprowadzona jako zmienna niezależna do analiz wariacji testujących różnice w średnim zadowoleniu ze szkoły, nie różnicuje istotnie badanych grup. Istnieje istotna ($p < 0,01$), lecz słaba zależność między wykształceniem rodziców a zadowoleniem z funkcji opiekuńczych i edukacyjnych szkoły oraz z pracy nauczycieli ($F_{3;626} = 6,28$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,029$). Za tę zależność odpowiada wyłącznie grupa rodziców o najniższej kategorii wykształcenia oceniająca szkoły podstawowe lepiej niż pozostałe grupy. Przeprowadzone testy post hoc (*b* Tukey'a) nie wykazały różnic między grupami rodziców o wykształceniu średnim, pomaturalnym, licencjackim, niepełnym wyższym a wyższym. Obserwowane zależności przedstawia Rysunek 1.

Stan cywilny respondentów nie został uwzględniony w analizach ze względu na brak zróżnicowania badanej próby pod tym względem (89,5% respondentów było w chwili badania w związku małżeńskim).

Spostrzeżenia rodziców dotyczące działania szkoły

W kwestionariuszu rodzice proszeni byli o określenie sposobu organizacji pracy z dzieckiem w szkole. Rodzice odnosili się między innymi do kwestii dotyczących funkcjonowania szkoły, do której chodzi ich dziecko, takich jak np. wyjścia na basen czy częstotliwość korzystania z boiska szkolnego. W sumie zostali poproszeni o odniesienie się do 19 stwierdzeń mierzących to, jak rodzice postrzegają to, co dzieje się w szkołach ich dzieci. Badani udzielili odpowiedzi na czterostopniowej skali („zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie”). Tabela 3 zawiera średnie i odchylenia standardowe

Rysunek 1. Średnie poziomy zadowolenia ze szkoły podstawowej w podziale na kategorie wykształcenia respondentów.

odpowiedzi osób badanych na każde z 19 stwierdzeń.

Należy pamiętać, że są to tylko opinie rodziców, które mogą kształtować się na podstawie ich kontaktów ze szkołą, obserwacji pracy szkoły, ale również tego, co słyszeli od innych rodziców oraz informacji przekazywanych przez dziecko. Obliczono szereg współczynników korelacji, aby sprawdzić, w jakim stopniu sposoby pracy z dzieckiem w szkole wiążą się z zadowoleniem rodziców z jej funkcjonowania. Siły związku wyrażono statystyką r Pearsona. Tabela 2 przedstawia listę stwierdzeń i ich związki z zadowoleniem z funkcjonowania szkoły niezależnie dla szkół wiejskich i miejskich.

Kierunki zależności dla miasta i wsi były identyczne, ale siła związków pomiędzy niektórymi sposobami organizacji pracy a zadowoleniem rodziców różniła się pomiędzy miastem a wsią. Można zaobserwować silniejsze związki między organizacją pracy z dziećmi a zadowoleniem z pracy szkoły wśród rodziców dzieci mieszkających w miastach – zadowolenie ze szkoły rodziców mieszkających w miastach wiązało się silnie z obecnością zajęć prowadzonych poza szkołą (np. wyjściami na przedstawienia, poznawaniem otaczającej przyrody). Czynniki te były również ważne dla rodziców mieszkających na wsi, ale ich związki z zadowoleniem ze szkoły były słabsze. To, na ile dziecko utraciło zapał do zajęć szkolnych oraz czy nudziło się na nich, czy nie, negatywnie wiązało się z zadowoleniem rodziców, zarówno mieszkających w miastach, jak i na wsiach. W przypadku rodziców mieszkających w miastach najsilniejszy był związek ich zadowolenia z odpowiednim podejściem nauczyciela, zachęcającym dziecko do chodzenia do szkoły. W przypadku rodziców mieszkających na wsi – z tym, czy dziecko chętnie uczestniczy w zajęciach. Nie stwierdzono istotnego związku zadowolenia rodzi-

ców z realizacją programu według podręcznika ani z tym, czy nauczyciel zadaje prace domowe. W odniesieniu do realizacji programu według podręcznika można zastanawiać się, czy na brak zależności nie wpływa najniższe spośród wszystkich stwierdzeń zróżnicowanie wypowiedzi badanych rodziców ($s = 0,596$). Jednakże wielkość próby w badaniu jest stosunkowo wysoka, poza tym niskie zróżnicowanie odpowiedzi wystąpiło też przy silnie skorelowanym stwierdzeniu: „Dziecko chętnie uczestniczy w zajęciach”, czy (istotnym w przypadku miasta): „Dziecko czuje się zdominowane przez inne dzieci w klasie”. Wydaje się więc, że wniosek o braku istotnej zależności można uznać za zasadny.

Struktura spostrzeżeń dotyczących działania szkoły

Powyższych 19 stwierdzeń dotyczących sposobu organizacji pracy z dzieckiem oraz sytuacji w klasie i szkole dziecka poddano analizie czynnikowej, aby określić, na jakich wymiarach rodzice spostrzegają te działania szkoły. W celu wyłonienia tych wymiarów przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową z rotacją VARIMAX. Ujawniła ona pięcioczynnikową strukturę skali (Tabela 3). Czynniki te wyjaśniają 55% wariancji skal, a miara Kaisera-Mayera-Olkina wynosi 0,805. Sprawdzono również inne rozwiązania, ale wyjaśniały one mniejszy procent wariancji, były gorzej dopasowane do danych.

Czynnik 1 odnosi się do spostrzeganych przez rodziców zadowolenia własnego dziecka i jego motywacji do chodzenia do szkoły. Czynniki 2 odnosi się do spostrzegania przez rodziców aktywności swojego dziecka w szkole oraz organizowania przez szkołę zajęć wymagających aktywności (takich, które nie ograniczają się tylko do siedzenia w ławkach, pozwalają też np. na

wyjście poza szkołę). Czynniki 3 dotyczy sposobu prowadzenia lekcji w tradycyjnych formach, ale również wykorzystania komputerów podczas zajęć, a także obciążenia dzieci nauką. Czynniki 4 związane jest z tym, jak rodzice postrzegają relacje dziecka z pozostałymi uczniami w klasie, m.in. czy dziecko odnajduje się w grupie rówieśników, czy jest przez nich akceptowane oraz jak wypada na tle rówieśników.

Czynnik 5 reprezentuje ocenę satysfakcji rodziców z oferowanych przez szkołę zajęć wykraczających poza standardową ofertę. Są to zajęcia dla dzieci z dysleksją czy wyjścia na basen.

Średnie i odchylenia standardowe utworzonych czynników w podziale na szkoły wiejskie i miejskie przedstawia Tabela 5. Testy istotności różnic (ANOVA) nie wykazały

Tabela 2

Sposoby organizacji pracy z dziećmi w szkole i ich związki z zadowoleniem rodziców z jej funkcjonowania dla szkół wiejskich i miejskich (r Pearsona)

Treść stwierdzenia	Wieś	Miasto
Dzieci w ramach zajęć mają dużo gier i zabaw ruchowych.	0,31	0,35
Dzieci w ramach zajęć spędzają dużo czasu poza szkołą na poznawaniu otaczającej przyrody.	0,29	0,39
Dzieci w ramach zajęć często zwiedzają coś poza szkołą, chodzą na przedstawienia lub uczestniczą w zajęciach zorganizowanych.	0,23	0,42
Dzieci zdecydowaną większość czasu spędzają siedząc w ławkach.	-0,24	-0,24
Dzieci na zajęciach mają systematyczny kontakt z komputerem.	ni.	0,13*
Dzieci na zajęciach spędzają dużo czasu na przepisywaniu do zeszytu.	-0,12*	-0,15
Dzieci często korzystają z boiska szkolnego.	0,19	0,13*
Dzieci mają w miarę systematyczne zajęcia na basenie.	ni.	-
Dzieci z dysleksją mają dodatkowe zajęcia szkolne.	-	0,17*
Dzieci mają sporo zadawane do domu.	-0,16	-0,16
Nauczyciel(e) koncentruje(a) się na realizowaniu programu według podręcznika lub zeszytów ćwiczeń.	ni.	ni.
Nauczyciel(e) w ogóle nie zadaje(a) prac domowych.	ni.	ni.
Moje dziecko bardzo chętnie uczestniczy w zajęciach szkolnych.	0,39	0,37
Moje dziecko początkowo bardzo chętnie uczestniczyło w zajęciach szkolnych, ale potem straciło entuzjazm.	-0,32	-0,43
Moje dziecko na ogół nudzi się na lekcjach.	-0,29	-0,39
Moje dziecko czuje się zdominowane przez inne dzieci w klasie.	-0,14*	-0,30
Dzięki dobremu podejściu nauczycieli moje dziecko bardzo zachęciło się do chodzenia do szkoły.	0,38	0,49
Moje dziecko nie nadąża za innymi dziećmi.	ni.	-0,11*
Moje dziecko potrafi odnaleźć się w grupie, ma dobre relacje z innymi dziećmi.	ni.	0,18

* $p < 0,05$

Tabela 4

Statystyki opisowe i struktura czynnikowa skali spostrzegania organizacji pracy w szkole

Nazwa czynnika i treść pozycji	m^*	s	Czynnik				
			1	2	3	4	5
1. Motywacja do nauki							
Moje dziecko na ogół nudzi się na lekcjach.	3,14	0,83	-0,77				
Moje dziecko bardzo chętnie uczestniczy w zajęciach szkolnych.	1,61	0,70	0,77				
Moje dziecko początkowo bardzo chętnie uczestniczyło w zajęciach szkolnych, ale potem straciło entuzjazm.	3,19	0,92	-0,71				
Dzięki dobremu podejściu nauczycieli moje dziecko bardzo zachęciło się do chodzenia do szkoły.	1,98	0,87	0,67				
2. Aktywne formy zajęć							
Dzieci w ramach zajęć spędzają dużo czasu poza szkołą na poznawaniu otaczającej przyrody.	2,37	0,84		0,82			
Dzieci w ramach zajęć mają dużo gier i zabaw ruchowych.	2,05	0,89		0,76			
Dzieci w ramach zajęć często zwiedzają coś poza szkołą, chodzą na przedstawienia lub uczestniczą w zajęciach zorganizowanych.	2,14	0,81		0,73			
Dzieci często korzystają z boiska szkolnego.	2,04	0,85		0,41			
3. Dydaktyka							
Dzieci mają sporo zadawane do domu.	2,60	0,92			0,79		
Nauczyciel(e) w ogóle nie zadaje(a) prac domowych.	3,22	0,85			-0,69		
Dzieci na zajęciach spędzają dużo czasu na przepisywaniu do zeszytu.	2,64	0,86			0,66		
Dzieci na zajęciach mają systematyczny kontakt z komputerem.	2,59	1,04			0,48		
Nauczyciel(e) koncentruje(a) się na realizowaniu programu według podręcznika lub zeszytów ćwiczeń.	1,59	0,59			0,21		
Dzieci zdecydowaną większość czasu spędzają, siedząc w ławkach.	2,25	0,85			0,49		
4. Relacje z rówieśnikami							
Moje dziecko czuje się zdominowane przez inne dzieci w klasie.	3,40	0,68				0,63	
Moje dziecko potrafi odnaleźć się w grupie, ma dobre relacje z innymi dziećmi.	1,50	0,73				-0,63	
Moje dziecko nie nadąga za innymi dziećmi.	3,40	0,86				0,41	
5. Zajęcia dodatkowe							
Dzieci z dysleksją mają dodatkowe zajęcia szkolne.	2,23	1,09					0,77
Dzieci mają w miarę systematyczne zajęcia na basenie.	3,25	1,09					0,60

* Średnia w skali: 1 – zdecydowanie tak; 2 – raczej tak; 3 – raczej nie; 4 – zdecydowanie nie

zależności między miejscem zamieszkania a obserwacjami rodziców dotyczącymi działań szkoły. Jedyne w przypadku zajęć dodatkowych, takich jak basen czy opieka nad dziećmi z dysleksją, zaobserwowano niższe średnie wśród rodziców z terenów wiejskich ($F_{1,624} = 16,66; p < 0,001; \eta^2 = 0,026$). Zależność ta wydaje się zrozumiała z uwagi na ograniczoną dostępność tego typu zajęć poza ośrodkami miejskimi.

Spostrzegana organizacja pracy w szkole a zadowolenie ze szkoły

Przeprowadzono szereg liniowych analiz regresji, w których sprawdzano, czy postrzegane przez rodziców działania szkoły, opisane na pięciu skalach, istotnie różnicują poziom zadowolenia rodziców ze szkoły. Model pierwszy przewiduje 31,1% zmienności zadowolenia rodziców ze szkoły ($p < 0,001$). Standaryzowane współczynniki regresji przedstawia Rysunek 2. Istotnymi predyktorami zadowolenia ze szkoły okazały się jedynie obserwowana motywacja dziecka do chodzenia do szkoły oraz aktywne formy zajęć pozwalające wyjść poza szkołę, np. do lasu, na boisko czy do kina. Co ciekawe, różnorakie zajęcia dydaktyczne czy też relacje dziecka z rówieśnikami w żaden sposób nie wiążą się z poziomem zadowolenia rodziców ze szkoły dziecka.

Model drugi, obliczony wyłącznie dla szkół wiejskich, przewiduje jedynie 24,6% zmienności zadowolenia rodziców ze szkoły ($p < 0,001$). Standaryzowane współczynniki regresji przedstawia Rysunek 3. Model trzeci, obliczony jedynie dla szkół miejskich, przewiduje aż 35,8% zmienności zadowolenia rodziców ze szkoły ($p < 0,001$). Standaryzowane współczynniki regresji przedstawia Rysunek 4.

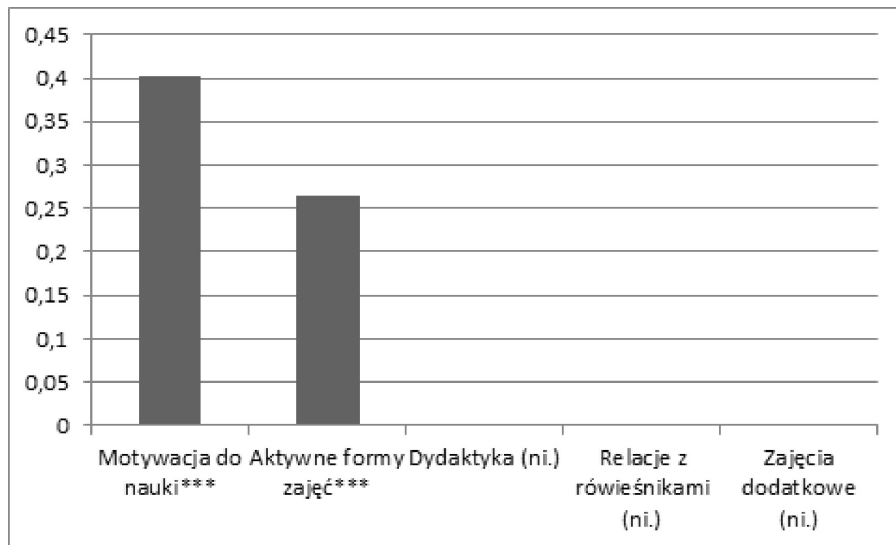
W modelach obliczonych niezależnie dla szkół miejskich i wiejskich układ istotnych predyktorów nie uległ zmianie. Jedyne to, jak rodzice oceniają motywację dziecka do nauki, oraz ich ocena dodatkowych, atrakcyjnych i niestandardowych form nauczania wiążą się z zadowoleniem rodziców ze szkoły – zarówno w gminach wiejskich, jak i miejskich. Okazało się, że to, jak rodzice postrzegają szkołę pod względem stawianych wymagań i organizacji pracy na lekcji (praca z podręcznikiem, przepisywanie do zeszytu, obciążenie zadaniami domowymi), nie wiąże się z ich poziomem zadowolenia. Podobnie jest z brakiem zależności pomiędzy czynnikami opisującymi postrzeganie kontaktów dziecka z rówieśnikami oraz obecnością dodatkowych zajęć a zadowoleniem rodzica.

Warte uwagi wydaje się porównanie wartości predykcyjnych utworzonych modeli.

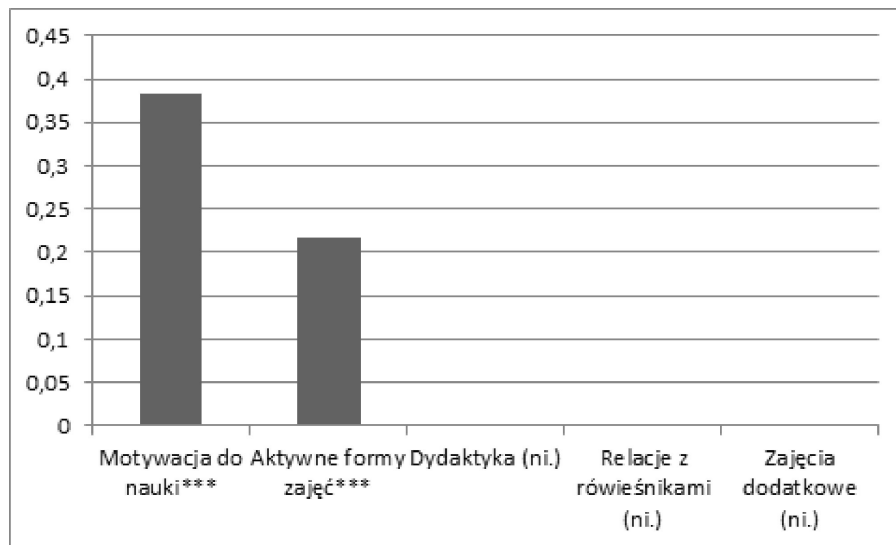
Tabela 5

Średnie i odchylenia standardowe dla uzyskanych czynników opisujących postrzeganie organizacji pracy w szkole przez rodziców

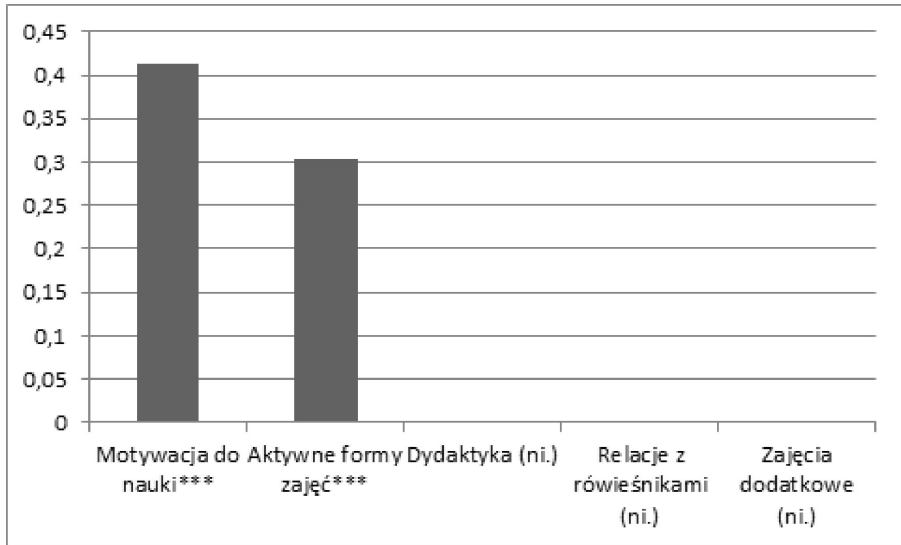
Nazwa czynnika	Szkoły wiejskie		Szkoły miejskie		Razem	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Motywacja do nauki	1,83	0,62	1,80	0,67	1,82	0,65
Aktywne formy zajęć	2,88	0,62	2,83	0,60	2,85	0,61
Dydaktyka	2,76	0,53	2,76	0,53	2,76	0,53
Relacje z rówieśnikami	1,58	0,57	1,56	0,52	1,57	0,54
Zajęcia dodatkowe	1,91	0,84	2,22	1,03	2,08	0,96

Rysunek 2. Standaryzowane współczynniki regresji liniowej dla skali zadowolenia ze szkoły jako zmiennej zależnej i czynników opisujących postrzeganie organizacji pracy w szkole przez rodziców jako predyktorów (** $p < 0,001$)

Rysunek 3. Standaryzowane współczynniki regresji liniowej dla skali zadowolenia ze szkoły jako zmiennej zależnej i czynników opisujących postrzeganie organizacji pracy w szkole przez rodziców jako predyktorów – model dotyczy jedynie szkół większych (** $p < 0,001$)

Rysunek 4. Standaryzowane współczynniki regresji liniowej dla skali zadowolenia ze szkoły jako zmiennej zależnej i czynników opisujących postrzeganie organizacji pracy w szkole przez rodziców jako predyktorów – model dotyczy jedynie szkół miejskich (***) $p < 0,001$; ni.)

Obserwacja działalności szkoły jest znacznie silniejszym predyktorem zadowolenia ze szkoły wśród rodziców z gmin miejskich niż wśród rodziców z gmin wiejskich.

Dyskusja wyników

W przedstawionych analizach opinie rodziców na temat pracy szkoły, zarówno w wymiarze edukacyjnym, jak i opiekuńczym, oraz ocena pracy nauczycieli mają raczej pozytywny wydźwięk. Zbadani rodzice wydają się zadowoleni z funkcjonowania szkoły swojego dziecka. Być może również w odniesieniu do przedstawionych przez nas badań możliwy jest wniosek taki, jaki stawiają Råty, Jaukka i Kasanen (2004). Oceny szkoły dokonywane przez tę grupę są bardziej pozytywne niż oceny wyłaniające się z innych badań, niekoncentrujących się na rodzicach dzieci aktualnie uczęszczających do szkoły. Zgodnie z wynikami badań opinii publicznej z 2007 r. około połowa dorosłych Polaków

miała dobre opinie na temat edukacji (CBOS, 2007), w odniesieniu do analizowanej przez nas grupy rodziców dzieci szkół podstawowych jest to zdecydowanie wyższy odsetek. Możemy tylko przypuszczać, jakie mechanizmy odpowiadają za to pozytywne przesunięcie opinii. Po pierwsze, rodzice mający realny kontakt ze szkołą, nawet jeśli przejawia się tylko w zbieraniu informacji od własnego dziecka i uczestnictwie w organizowanych przez szkołę spotkaniach, mają więcej różnorodnych doświadczeń, na których budują swoją opinię. Po drugie, w wyjaśnieniu zaobserwowanego pozytywnego przesunięcia opinii rodziców nie można wykluczyć obecności mechanizmów, do których odwołuje się Bogdan Wojciszke (2011, s. 114), mówiąc o normie negatywnego myślenia o świecie społecznym. Według tego autora

[...] dane zbierane od 20 lat przez Janusza Czapińskiego świadczą o tym, że najwięcej niezadowolenia budzą sprawy odległe od własnego ja, takie jak perspektywy na przy-

szłość i ogólna sytuacja kraju. Sprawy bliskie ja – dzieci, małżeństwo czy życie seksualne – są natomiast źródłem satysfakcji.

Idąc tym tropem, możemy potraktować szkołę własnego dziecka jako bliską „ja” i będącą raczej źródłem zadowolenia, co w pewien sposób tłumaczy pozytywne nachylenie ocen zbadanych rodziców.

Czynnikiem kluczowym dla poziomu zadowolenia rodziców ze szkoły okazała się motywacja (nastawienie i zadowolenie) dziecka. Z analiz wynika, iż kwestie, które mogłyby się wydawać bardzo ważne dla rodzica, jak to, że dziecko ma kontakt z komputerem czy też systematycznie uczestniczy w zajęciach na basenie, nie są istotnie powiązane z ogólnym zadowoleniem z pracy szkoły. Zadowolony ze szkoły rodzic to taki, który widzi, że jego dziecko z przyjemnością i entuzjazmem chodzi do szkoły. Spośród wszystkich stwierdzeń dotyczących organizacji pracy z dzieckiem zadowolenie rodzica z pracy szkoły jest najsilniej powiązane właśnie z dwoma pytaniami odnoszącymi się do motywacji/nastawienia dziecka: „Dzięki dobremu podejściu nauczycieli moje dziecko bardzo zachęciło się do chodzenia do szkoły: i „Moje dziecko początkowo bardzo chętnie uczestniczyło w zajęciach szkolnych, ale potem straciło entuzjazm”. Jak wskazują Rätty i współpracownicy (Rätty, Jaukka i Kasanen, 2004), negatywne doświadczenia szczególnie mocno wpływają na całościową ocenę pracy szkoły. Można więc przypuszczać, że wyrażane przez dziecko złe nastawienie, brak chęci chodzenia do szkoły lub sytuacje, w których dziecko pod wpływem szkoły utraciło dobre nastawienie, mają szczególnie istotne znaczenie dla negatywnych ocen pracy szkoły.

Jak już podkreślaliśmy, zaskakujący jest brak wpływu na zadowolenie rodziców ze szkoły czynnika określonego przez nas jako „dydaktyka” (por. Rysunki 2, 3 i 4). Odnosił się

on do sposobu nauczania, który można określić jako tradycyjny, polegający m.in. na realizacji programu według podręcznika, przepisywania w trakcie lekcji materiału do zeszytu czy zadawaniu prac domowych. Brak związków tego czynnika z zadowoleniem rodziców jest zastanawiający również z tego powodu, że występowanie bardziej interaktywnych lekcji, wiążących się z wyjściem poza szkołę (czynnik „aktywne formy zajęć”) jest istotnym predyktorem zadowolenia rodziców. Zarówno na wsi, jak i w mieście rodzice cenią zajęcia na boisku, zabawy ruchowe, poznanie przyrody czy też udział w dodatkowych wydarzeniach kulturalnych. Jest to ważna informacja w kontekście dyskusji, jaka toczyła się w odniesieniu do konieczności zapewniania małym dzieciom atrakcyjnych form nauki, odbiegających od tradycyjnego schematu lekcji. Dla części rodziców brak takich zajęć był argumentem przeciwko obniżeniu wieku szkolnego. Jak widać, jest to ważny czynnik wyjaśniający zadowolenie rodziców, mogący tłumaczyć ich opinie na temat szkoły.

Można się zastanawiać, czy zaobserwowane słabe związki pomiędzy czynnikiem „dydaktyka” a zadowoleniem rodziców, przy jednocześnie silnych związkach zadowolenia rodziców z czynnikiem „aktywne formy zajęć” nie są wynikiem tego, że rodzice w mniejszym stopniu orientują się w przebiegu lekcji w klasie, natomiast bardziej dostrzegają wydarzenia okazjonalne i przełamujące codzienną rutynę pracy szkoły. Rodzic, który musi wyrazić zgodę na część takich zajęć lub uczestniczy w ich organizacji, ma więcej informacji na ich temat, co stanowi dobrą podstawę do kształtowania opinii i przekłada się na poziom zadowolenia ze szkoły. Poza tym, uwzględniając m.in. niskie różnicowanie odpowiedzi na stwierdzenie dotyczące realizacji programu według podręcznika, można zastanawiać się, czy ten sposób pracy nie jest uznawany

za coś powszechnego i niekwestionowanego, przez co właśnie nie wiąże się on z ogólną oceną pracy szkoły.

W przedstawionych analizach skoncentrowaliśmy się tylko na jednym obszarze pracy szkoły – organizacji pracy z dzieckiem. W kolejnych analizach warto uwzględnić także inne czynniki, wskazywane w literaturze jako mające duży wpływ na zadowolenie rodziców – takie jak chociażby komunikacja szkoły z rodzicami, otwartość na rodziców, przekazywanie informacji dotyczących uczniów (por. Fantuzzo, Perry i Childs, 2006).

Literatura

- Bourdieu, P. i Passeron, J.-C. (2006). *Reprodukcja*. Warszawa: PWN.
- Centrum Badań Opinii Społecznej (2007). *Spoleczny wizerunek szkoły*. Pobrane z http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_091_07.PDF
- Centrum Badań Opinii Społecznej (2011). *Edukacja małych dzieci*. Raport z badań [Niepublikowany maszynopis]. Warszawa: Autor.
- Dweck, C. S. (2008). Can personality be changed? The role of beliefs in personality and change. *Current Directions in Psychological Science*, 17, 391–394.
- Eccles, J. S. i Harold, R. (1996). Family involvement in children's and adolescents' schooling. W: J. D. A. Booth (red.), *Family-school links: How do they affect educational outcomes* (s. 3–35). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Epstein, J. L. (1991). Effects on student achievement of teachers' practices of parent involvement. W: S. B. Silvern (red.), *Advances in reading/language research. Literacy through family, community and school interaction* (vol. 5, s. 261–276). Greenwich: JAI Press.
- Erickson C. D i in., (1996), Parent satisfaction and alienation from schools: examining ethnic differences [Referat zaprezentowany na corocznym spotkaniu American Psychological Association], Toronto.
- Fantuzzo, J., Perry, M. A. i Childs, S. (2006). Parent satisfaction with educational experiences scale: a multivariate examination of parent satisfaction with early childhood education programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 142–152.
- Faubert, V. (2009). School evaluation: current practices in OECD countries and a literature review. *OECD Education Working Paper*, 42, 6–31.
- Friedman, B., Bobrowski P. i Geraci J., (2006). Parents' school satisfaction: ethnic similarities and differences. *Journal of Educational Administration*, 44(5), 471–486.
- Friedman, B., Bobrowski, P. i Markow, D. (2007). Predictors of parents' satisfaction with their children's school. *Journal of Educational Administration*, 45(3), 278–288.
- Griffith, J. (1996). Relation of parental involvement, empowerment, and school traits to student academic performance. *Journal of Educational Research*, 90, 33–41.
- Grolnick, W. S., Friendly, R. i Bellas, V. (2009). Parenting and children's motivation at school. W: K. R. Wentzel, i A. Wigfield (red.), *Handbook of motivation at school* (s. 279–300). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Mendel, M. (2006). *Rodzina a edukacja małego dziecka*. W: T. Szlendak (red.), *Małe dziecko w Polsce*. Raport o sytuacji edukacji elementarnej (s. 150–163). Warszawa: Fundacja Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego.
- Lareau, A. (1987). Social class differences in family-school relationship: the importance of cultural capital. *Sociology of Education*, 60, 73–85.
- Lumby, J. (2007). Parent voice: knowledge, values and viewpoint. *Improving Schools*, 10(3).
- Räty, H., Jaukka, P., i Kasanen, K. (2004). Parents' satisfaction with their child's first year of school. *Social Psychology of Education*, 7(4), 463–47, DOI: 10.1007/s11218-004-5764-2
- Räty, H., (2007), Parents' own school recollections influence their perception of the functioning of their child's school, *European Journal of Psychology of Education*, 22(3), 387–398.
- Winiarski, M., (1993). Współdziałanie szkoły i rodziny – realia i możliwości. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, s. 207–210.
- Wojciszke, B. (2011). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.